

Τὸ Ρεθέμνος, ἡ καρδιά τῆς Κρήτης, τιμᾶ σήμερα ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ δια-
λεκτὰ παιδιὰ του: τὸν ποιητὴ καὶ μυθιστοριογράφου Παντελῆ Πρεβε-
λάκη, ποὺ πῆρε στ' ἄξια χέρια του τὴν παλιὰ κρητικὴ λύρα καὶ τόνι-
σε πάνω της καινούριους σκοποὺς γιὰ τὴν πολιτεία ποὺ τὸν ἀνάστη-
σε, καὶ γιὰ τὴν Κρήτη ὀλόκληρη, καὶ γιὰ τὴ μεγαλύτερη πατρίδα μας
τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Δῆμος Ρεθύμνης, ποὺ ἀποφάσισε τὸ σημερινὸ ἑορτα-
σμὸ, ἱκανοποίησε τὴν ὁμόφωνη ἐπιθυμία τῆς πόλης μας, ἀλλὰ καὶ
τῶν ἄλλων πόλεων τοῦ νησιοῦ, καθὼς δείχνει ἡ παρουσία τῶν διακε-
κριμένων ἐκπροσώπων τους στὴ σημερινή μας συνάθροιση.

Ὁ κλῆρος ἔλαχε σὲ μένα καὶ στὸν καθηγητὴ κ. Δημήτρη Δαφέρμο
νὰ κάμουμε τὴν εἰσήγηση στὸ ἔργο τοῦ ἑακουστοῦ συμπολίτη μας.
Τὸ χρέος εἶναι βαρὺ γιὰ τίς δικές μου δυνάμεις, ὅμως δὲ θέλω νὰ κρύ-
ψω τὴ χαρὰ μου, ποὺ ἔχω νὰ ἐρευνήσω τὸ πλούσιο καὶ πολὺτροπο ἔρ-
γο ποὺ ἀξιώθηκε νὰ δημιουργήσει ὁ Παντελῆς Πρεβελάκης καὶ νὰ
τοῦ ἀποδώσω τὴν τιμὴ ποὺ τοῦ ἀνήκει. Τὸ χρέος μου τὸ ἐπιτελῶ μὲ
χαρούμενη καρδιά, κι ἂς ἔχω «ν' ἀρμενίσω σὲ βάρη πελάγου», καθὼς
λέει κάπου ὁ Κορνάρου στὸν Ἑρωτόκριτο. Ὅσο κι ἂν βλέπω σὰν ἀ-
νοιχτὴ θάλασσα τὴ δημιουργία τοῦ Πρεβελάκη, δὲν ξεχνῶ πὼς ἐκεῖ-
νος ποὺ τὴν ἀπλωσε μπρὸς στὰ μάτια μας εἶναι ἄνθρωπος δικός μας,
φίλος καὶ συνάνθρωπος.

Ὁ Παντελῆς Πρεβελάκης εἶναι γέννημα καὶ θρέμμα τοῦ Ρεθέμνου,
«κλωνάρι δικό του», καθὼς γράφει ὁ ἴδιος. Τὸ φῶς τοῦ κόσμου τὸ
εἶδε στὶς 18 Φεβρουαρίου 1909, στὴ συνοικία ποὺ ἀκούγεται καὶ σή-
μερα μὲ τ' ὄνομα «Καμαράκι», ἀπὸ τὸ μικρὸ καμαρογέφυρο ποὺ δρα-
σκελίζει τὸν ὁμώνυμο χεῖμαρρο, στὴ μέση τῆς πολιτείας. Ὁ πατέρας
του λεγόταν Γεώργιος Ἀλεβίζου Πρεβελάκης, κι ἡ μητέρα του Εἰρή-
νη, τὸ γένος Φραγκιαδάκη. Ἡ σεβαστὴ δέσποινα, ποὺ ζεῖ σήμερα
στὴν Ἀθήνα, κατάγεται, κατὰ τὸ μητρικὸ κλάδο, ἀπὸ τοὺς Βερνάρ-
δους. Οἱ παλαιότεροι ἀπὸ τοὺς ἀκροατὲς μου μπορεῖ νὰ θυμοῦνται
τὸ σεβάσμιο γέροντα παπα-Γιώργη Βερνάρδο καὶ τὸν καθηγητὴ Εὐ-
θύμιο Βερνάρδο, ποὺ ἀδικοθανάτισε κατὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1897.

Ἐπιβάλλεται νὰ γίνουν γνωστὲς ἀπὸ τὸ βῆμα τοῦτο μερικὲς πληροφορίες γιὰ τοὺς προγόνους τοῦ Παντελῆ Πρεβελάκη. Τὸ γένος του περιλαμβάνει ὑποδειγματικὲς μορφές· ἱερωμένους, ἀγιογράφους, δημογέροντες, καπετάνιους καὶ ἀγωνιστές: ἄντρες τῆς ἀφιέρωσης καὶ τῆς θυσίας, ποὺ προσδιόρισαν δίχως ἄλλο μὲ τὸ παράδειγμά τους τὸ ἦθος καὶ τὸ βίον τοῦ ἀνθρώπου ποὺ τιμοῦμε.

Πρεβέλῃδες (ἢ Πρεβελάκηδες) ὑπῆρξαν οἱ οἰκιστὲς τοῦ χωριοῦ Πρεβελιανὰ στὰ Ἡρακλειώτικα καὶ τῆς μονῆς Πρέβελη στὴν ἐπαρχία Ἀγίου Βασιλείου τοῦ νομοῦ μας. Ἀπὸ τὰ πρόσωπα ποὺ μαρτυροῦνται ἱστορικῶς θ' ἀναφέρω κατὰ τὴ χρονολογικὴ τάξη τὸν ἰδρυτὴ τῆς Μονῆς Πρέβελη Μεθόδιο Πρέβελη, τὸν ἀγιογράφο Μιχαὴλ Πρέβελη, ποὺ εἰκονίσματά του βυζαντινῆς τεχντροπίας (μὲ χρονολογία 1751) στολίζουν τὸ εἰκονοστάσιον τῆς Μονῆς Πρέβελη, τὸν παπὰ Ἀλεβίζο Πρέβελη, ἀγιογράφο καὶ κεῖνον, ποὺ εἰκονίσματά του σώζονται σ' ἓνα ξωκλήσι κοντὰ στὸ χωριὸ τὸν Ἀρδαχτο. Στὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ 18ου αἰῶνα, ἓνας ἄλλος βλαστὸς τῆς ἱστορικῆς οἰκογένειας, ὁ Ἐφραίμ Πρέβελης, ἀναφέρεται ὡς ἠγούμενος τῆς Μονῆς Πρέβελη καὶ ὡς θαρραλέος ὑποστηρικτὴς τῶν Σφακιανῶν ποὺ ἐξήτησαν καταφύγιον στὸ μοναστήρι μετὰ τὴν ἄτυχη Ἐπαναστάση τοῦ Δασκαλογιάννη (1770). Ἀλλὰ καὶ στίς μετέπειτα Ἐπαναστάσεις, ἀπὸ τὸ γένος τῶν Πρεβέλῃδων ἀναδείχτηκαν ὁ γιὸς τοῦ Γιώργη Πρέβελη Κωνσταντῖνος, ὄπλαρχηγός, ποὺ σκοτώθηκε στὰ 1866 καὶ τὸ κεφάλι του πομπεῦθηκε μέσα στὸ Ρέθεμνος ἀπὸ τοὺς Τούρκους· ὁ γιὸς τοῦ Ἀλεβίζου Γιώργης, ἀγωνιστὴς κι αὐτός, ποὺ σφαγιασθήκε στὰ 1866 στὴν Τράπεζα τῆς Μονῆς Ἀρκαδίου κατὰ τὸ Ὀλοκαύτωμα· ὁ γιὸς τοῦ Μανόλη Μιχάλης, ποὺ σκοτώθηκε πολεμώντας στὸ βουνὸ τὸ Βρύσινα στὰ 1866. Ἄλλος γιὸς τοῦ Μανόλη Πρέβελη, ὁ Γιώργης, ὑπῆρξε ὄπλαρχηγός, δημογέροντας καὶ πληρεξούσιος τῆς ἐπαρχίας Ἀγίου Βασιλείου στὴν Ἐπαναστατικὴ Συνέλευση τοῦ 66. Ἀπὸ τὸ νεώτερο κλάδο τῶν Πρεβελάκηδων (καθὼς ἀκούονται μετὰ τὸ 66), ὁ Γιαννάκος τοῦ Μανόλη, ὁ Εὐάγγελος τοῦ Γιώργη κι ὁ Μανόλης τοῦ Γιώργη ὑπῆρξαν καπετάνιοι ὁ πρῶτος καὶ ἀγωνιστὲς οἱ ἄλλοι στοὺς Σηκωμοὺς τοῦ 78 καὶ 97. Τῆ μακριὰ αὐτὴ θεωρία τῶν ἀγωνιστῶν καὶ τῶν μαρτύρων τὴν κλείνει ἡ πνευματικὴ καὶ μειλίχια μορφή τοῦ Μιχαὴλ Γεωργίου Πρεβελάκη, ποὺ ὡς καθηγητὴς καὶ γυμνασιάρχης τοῦ Γυμνασίου Ρεθύμνου, σαράντα κάπου χρόνια, ἐχειραγώγησε

πρὸς τὸν ἀνθρωπισμὸ καὶ τὴν ἀρετὴ πολλές γενεὲς Ρεθεμνιώτες. Ἐνας ἀπὸ τοὺς μαθητὲς του, ὁ πιδ ἰδιοφυῆς δίχως ἄλλο, ὑπῆρξε ὁ νεαρός του ἐξάδελφος Παντελῆς Πρεβελάκης.

Ἀλλὰ δὲ θὰ χρειάζοταν ἡ μαρτυρία ἡ δικὴ μας γιὰ νὰ μάθει κανεὶς ἀπὸ ποῦ ξεκίνησε ὁ Παντελῆς Πρεβελάκης. Ἐνα καὶ μόνο ἀπὸ τὰ βιβλία του θὰ ἔφτανε μὲ τὸ παραπάνω νὰ τὸ φανερώσει. Γιατὶ ἐκεῖ μέσα ἔχουν ἀποτυπωθεῖ ὄχι μονάχα τὸ τοπίο καὶ ἡ κοινωνία τοῦ παλιοῦ Ρεθέμνου, παρὰ κι ἡ ἰδιότυπη ἀτμόσφαιρά του, θέλω νὰ πῶ ἐκεῖνο τὸ πνευματικὸ καὶ ἠθικὸ κλίμα ποὺ μόνο εὐαίσθητοι ποιητὲς ἀξιώνονται νὰ τὸ ἐκφράσουν. Τὸ βιβλίον ποὺ ὑπαινίσσομαι τὸ γνωρίζετε ὄλοι σας, εἶναι τὸ φημισμένο *Χρονικὸ μᾶς Πολιτείας*. Ὅμως ὁ Πρεβελάκης δὲ θεώρησε πῶς μ' αὐτὸ ξόφλησε τὸ χρέος του πρὸς τὴν πατρίδα. Διατηρώντας μὲς στὴ μνήμη του καὶ, ἂν μπορῶ νὰ πῶ ἔτσι, ἀγλαΐζοντας μὲ τὴ νοσταλγία του τὴν ἰδανικὴ εἰκόνα τοῦ νησιοῦ μας, εὐτύχησε ν' ἀποδώσει στὴν *Παντέρμη Κρήτη*, στὴν τριλογία τοῦ *Κρητικοῦ* καὶ στὸν *Ἥλιο τοῦ Θανάτου* ἓνα ἔραμα σύνθετο, πλούσιο, πολυδιάστατο τῆς ἀγαπημένης μας Κρήτης. Τὸ ἀπέραντο θησαύρισμα τῆς παιδικῆς καὶ τῆς νεανικῆς του ζωῆς ἔχει μετουσιωθεῖ μὲς στὰ ἔργα του σὲ ἀναρίθμητες μορφὲς καὶ εἰκόνες.

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Ἀπὸ τὴν Ἱστορία τοῦ Γένους μας γνωρίζουμε πῶς οἱ ἀρχαῖοι συνήθιζαν νὰ τιμοῦν τοὺς ἄντρες ποὺ ξεχώριζαν στὸν πόλεμο, στὸ στίβο, στὰ γράμματα καὶ στίς τέχνες. Ζωντανοὺς τοὺς στεφάνωναν μὲ τὴ δάφνη, πεθαμένους τοὺς τιμοῦσαν σὰν ἡμιθέους. Ἡ συνήθεια αὐτὴ, ἂν καὶ μᾶς ἀπόλειψε ὀλότελα σχεδόν, διατηρεῖται ἀνεπαφῆ μέσα στὸ ὀμαδικὸ ὑποσυνείδητο τοῦ ἔθνους, καὶ νομίζω πῶς καμιὰν ἀριστοκρατία δὲ σέβεται περισσότερο ὁ Ἕλληνας ἀπὸ τὴν ἀριστοκρατία τοῦ πνεύματος. Διὰ μέσου τῶν κορυφαίων τοῦ πνεύματος, ὁ Ἕλληνας βλέπει μὲ υπερηφάνεια νὰ διαιωνίζεται ἡ φυσικὴ κλίση τῆς φυλῆς του πρὸς τὴν πνευματικὴ δημιουργία, καὶ ἀπολαμβάνει τὰ κατορθώματά τους ὡς γενναῖα ἀντισταθμίματα τῆς στερημένης κι ἐπίπονης ζωῆς του.

Ἡ εὐλάβεια πρὸς τὸ πνεῦμα ἀποτελεῖ παράδοση τῆς πολιτείας μας. Τὸ ἔμβλημά της τὸ γνωρίζετε: «Ρεθεμνιώτες γιὰ τὰ Γράμμα-

τα !» Μέσα στὸν ἥρωικό ἀέρα τῆς Κρήτης, τέτοιο φιλήσυχο ἔμβλημα θὰ μποροῦσε νὰ διατάσει νὰ τὸ ἀποδεχθεῖ ἡ πολιτεία μας, ἂν δὲν εἶχε πράγματι πατροπαράδοτη λατρεία γιὰ τὰ Γράμματα. Φτάνει νὰ περιδιαβάσει κανεὶς μέσα στὸ Ρέθεμνος, κι ἀπὸ τὴν ὀνοματοθεσία καὶ μόνο τῶν δρόμων θὰ θυμηθεῖ τόσους ἄντρες ποὺ διέπρεψαν ἐδῶ στὰ Γράμματα: τὸ Χορτάτζη, τὸν Τρωίλο, τὸ Μουσουῖρο, τὸν Πικατόρο, τὸν Ἀχέλη, τὸν Καλομάτη, τὸν Μπουνιαλή... Ἀκόμα καὶ ὕστερα ἀπὸ τὸ Πάριμο τῆς Πόλης, ἡ πνευματικὴ ζωὴ δὲν ἔσβησε ὀλότελα στὴν πολιτεία μας, κι ἐδῶ στὸ Ρέθεμνος σχεδιάστηκε ἀπὸ παράτολμους πατριῶτες ἡ ἐξέγερση ποὺ πῆγε νὰ δημιουργήσει στὴν Κρήτη τὸ τελευταῖο ἑλληνικὸ ἐλεύθερο Κράτος.

Τὸ σημερινὸν ἑορτασμὸ, ἀγαπητοὶ συμπολίτες, τὸν ὑπαγορεύει ἡ ἱστορία τῆς πολιτείας μας. Ἀλλὰ τὸν ἐπιτάσσει καὶ ἡ συνείδηση τοῦ χρέους μας πρὸς τὸν συγγραφέα ἐκεῖνο ποῦ, ἰσάξιος πρὸς τοὺς ἥρωικότερους οἰκοδόμους τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας μας, ἔψαλε τοὺς ἱερούς ἀγῶνες τῆς Κρήτης κατὰ τὴν προτελευταία περίοδο τῆς ἱστορίας της καὶ ἔχτισε τὸ ἰδανικὸ Πάνθεο ὅπου ἀναπαύονται δικαιομένοι οἱ ἥρωες καὶ οἱ μάρτυρές μας. Οἱ δημοτικοὶ μας ἄρχοντες, ἐντάσσοντας τὸ σημερινὸ ἑορτασμὸ στὶς ἐτήσιες τελετὲς γιὰ τὴ Μάχη τῆς Κρήτης, εἶχανε μιὰ ἀπὸ κεῖνες τὶς ὠραῖες ἐμπνεύσεις ποῦ μόνο ἡ ἀμεση συμμετοχὴ τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν ἀλήθεια τῶν πραγμάτων μπορεῖ νὰ γεννήσει.

Ἐθεώρησα πρὸ ὀλίγου περιττὴ τὴ μαρτυρία μου γιὰ τὴν πηγὴ τῆς δημιουργίας τοῦ Πρεβελάκη. Ἀλλὰ δὲν περιττεῖ ἴσως νὰ καταθέσω μερικὲς πληροφορίες γιὰ τὴν ἀπαρχὴ τῆς λογοτεχνικῆς του σταδιοδρομίας. Στὰ 1924, μιὰ συντροφιά ἀπὸ μαθητὲς τῶν τελευταίων τάξεων τοῦ Γυμνασίου ἔβγαλε ἐδῶ στὸ Ρέθεμνος ἕνα λογοτεχνικὸ περιοδικὸ μὲ τ' ὄνομα Ἀθηνα. Διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ ἀναγραφόταν ὁ συμπολίτης μας Γιώργης Ἀνδρουλιδάκης, ὁ διαπρεπὴς σήμερα Ἀθηναῖος δημοσιογράφος. Στὰ 1925, ἀρχισυντάκτης τοῦ περιοδικοῦ ἀναγράφεται ὁ Παντελῆς Ἀποσπερίτης, φιλολογικὸ ψευδώνυμο τοῦ Πρεβελάκη. Στὰ ποιήματα καὶ στὰ διηγήματα ποῦ δημοσίευσε τὸ χρόνο ἐκεῖνο στὴν Ἀθηνα βρίσκεται ἡ ἀπαρχὴ τῆς συγγραφικῆς του δράσης. Τριάντα πέντε ὀλόκληρα χρόνια ἀπὸ τότε! Τὸν ἴδιο χρόνο, τὸ περιοδικὸ ἔπαψε νὰ ἐκδίδεται: ὁ Παντελῆς ἔφευγε γιὰ τὴν Ἀθήνα γιὰ πανεπιστημιακὲς σπουδές.

στὰ 1928 ἔβγαζε ἐκεῖ τὸ πρῶτο του ποιητικὸ βιβλίο, τοὺς Στρατιῶτες. Οἱ σπουδές του στὴν Ἀθήνα καὶ πιὸ ὕστερα στὸ Παρίσι κράτησαν ἀπὸ τὰ 1925 ἴσαμε τὰ 1933, ὅποτε γύρισε στὸ Ρέθεμνος νὰ ἐκπληρώσει τὴ στρατιωτικὴ του ὑποχρέωση. Ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὴ θητεία του, στὰ 1935, παρουσίασε τὴ διδακτορικὴ του διατριβὴ στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης, μὲ θέμα τὸν Κρητικὸ Ζωγράφον Δομήνικον Θεοτοκόπουλον. Τὴ δεκαετία 1925-1935 τὴν εἶχαν γεμίσει οἱ σπουδές του, μερικὲς συγγραφές ἀποκλειστικῶς ἐπιστημονικῆς, καὶ πολλὰ ταξίδια: στὴν Τουρκία, στὴν Ἰταλία, στὴ Γαλλία, στὴν Ἰσπανία, στὴ Γερμανία καὶ στὴν Τσεχοσλοβακία. Ἡ λογοτεχνικὴ του παραγωγή θὰ ἔλεγε κανεὶς πὼς εἶχε ἀνακοπεῖ γιὰ χάρη τῆς μάθησης καὶ τῆς ἔρευνας.

Ἀλλὰ στὰ 1935, ὁ ποιητὴς ἀναφαίνεται μὲ μιὰ σειρά ποιήματα νεωτεριστικῆς τεχνοτροπίας, γραμμένα στὰ 1933-35, ποῦ τὰ δημοσιεύει στὸ ἀθηναϊκὸ περιοδικὸ Ἑλληνικὰ Φύλλα (τεῦχος Γ', Μάιος τοῦ 1935), προτάσσοντας ἕνα βαρυσήμαντο πρόλογο, ὅπου ἐκθέτει τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὴ φύση τῆς ποιητικῆς δημιουργίας καὶ γιὰ τὴ μορφή ποῦ ἰδιάζει στὴν ποίηση τοῦ αἰῶνα μας. Ἡ ποίηση ποῦ εὐαγγελίζεται εἶναι ἡ *Γυμνὴ Ποίηση*. Ὁ φίλος κ. Δημήτρης Δαφέρμος ἔχει ἀναλάβει τὸ ἔργο νὰ σᾶς ἐρμηνεύσει τὸ νόμον της καὶ νὰ τὴν τοποθετήσῃ μέσα στὴ συνολικὴ ποιητικὴ δημιουργία τοῦ Πρεβελάκη. Τὸν κ. Δαφέρμον θὰ τὸν διαδεχθῶ στὸ βῆμα γιὰ νὰ ἐξετάσω τὶς μυθιστορίες καὶ τὰ ἄλλα ἔργα τοῦ συγγραφέα μας.

ΤΟ ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΟΜΙΛΙΑΣ
ΤΟΥ κ. Σ. ΛΙΤΙΝΑ

*Ας μου επιτραπεί νά ξεκινήσω τὸ δεύτερο μέρος τῆς ὀμιλίας μου μ' ἓνα διστιχο ἀπὸ τὴν *Πιὸ Γυμνὴ Ποίηση* τοῦ Παντελῆ Πρεβελάκη. Εἶναι μιὰ ἀναφώνηση πὸ ἰσοδυναμεῖ μ' ἓνα «θαυμαστικό»: ἓνα «ἄχ!» πὸν τινάζεται ἀπὸ μιὰ κεκορεσμένη ψυχὴ: κεκορεσμένη ἀπὸ τὴν αἴσθηση τοῦ ἀπέραντου ὑγροῦ στοιχείου καὶ ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ συνείδηση τῆς πατρίδας:

ΘΑΛΑΣΣΑ, ΠΩΣ ΝΑ ΣΕ ΠΩ;

ΕΛΛΑΔΑ, ΜΟΥ ΦΤΑΝΕΙ Τ' ΟΝΟΜΑ ΣΟΥ!

Τὰ θεμελιακὰ βιώματα πὸν ξεσπάζουν σ' αὐτὸ τὸ ἐπίγραμμα συνιστοῦν τὴν ὁλότητα τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν ἑλληνικὴ ἀντίληψη: θάμβος ἀπὸ τὴν εὐκοσμηφύση, ἔρωτας μιᾶς μεγάλωνυμης πατρίδας.

Οἱ θεοὶ πὸν χαρίζουν τὶς ἐμπνεύσεις μοῦ προτείνουν αὐτὸ τὸ ἐπίγραμμα γιὰ νὰ θέσω ἀποκάτω του τὴν ἀνάλυση τοῦ *Χρονικοῦ μιᾶς Πολιτείας*, τῆς μυθιστορίας πὸν ὁ Πρεβελάκης δημοσίευσε στὰ 1938.

Ἄλλὰ τί εἶναι τὸ *Χρονικὸ μιᾶς Πολιτείας*; Κατὰ τὸ λόγο τοῦ ἴδιου τοῦ Πρεβελάκη, ἡ πολυσημία τοῦ ἔργου τῆς τέχνης ἀποτρέπει τοὺς ἀποκλειστικὸς ὀρισμούς. "Ὅμως ἀπὸ τὸ βῆμα τοῦτο ὅπου μὲ κάλεσε τὸ Ρέθεμνος, καὶ σὰ Ρεθεμνιώτης πὸν εἶμαι, ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ διακηρύξω: Τὸ *Χρονικὸ μιᾶς Πολιτείας* εἶναι τὸ Ρέθεμνός μας ἔξορυσμένο! Ὁ ὕλικός κόσμος ἐξιδανικευμένος. Ἡ θνητὴ μοῖρα τῶν ὄντων καὶ τῶν πραγμάτων μετουσιωμένη σὲ ἀθανασία.

Ὁ μέγας Γκαῖτε ἔχει γράψει κάπου πῶς «τὸ πνεῦμα τῆς πραγματικότητας εἶναι τὸ ἀληθινὸ ἰδεῶδες». Ἡ μορφή αὐτὴ τοῦ ἰδεασμοῦ προσδιορίζει τὴν στάση τοῦ Πρεβελάκη ἀπέναντι στὰ θέματα πὸν ἄγγιξε. Ὁ ἔλεγε κανεὶς πῶς ἡ μοῖρα του ὑπῆρξε ν' ἀποκαλύψει τὴν ποιητικὴ ὄψη τῆς πατρίδας του. Αὐτὸ ἐξηγεῖ τὴν καθολικότητα πὸν ἀναγνωρίστηκε στὸ λόγο του, ἀκόμα κι ὅταν τὸ *Χρονικὸ*

πέρασε έξω από τον ελληνικό χώρο. Ἡ ἰδανική καὶ συνάμα πραγματική πολιτεία τοῦ Πρεβελάκη χαιρετίστηκε ὡς ἡ εἰκόνα τῆς ἀρμονικῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, μιὰ εἰκόνα ποὺ διατηρεῖται ἀνεπίγνωτα στὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων, κατάλοιπο ἀπὸ παλαιότατες ἐμπειρίες. Πράγματι ἡ πολιτεία τοῦ Πρεβελάκη—«μιὰ πολιτεία ποὺ θὰ ἦταν προσφιλὴς στὸν Πλάτωνα», καθὼς ἔγραψε ἕνας κριτικὸς του—κατεριωνεύεται τὶς πολυάνθρωπες συνοικίες τῶν συγχρόνων μεγαλοπόλεων, ὅπου ὁ ἄνθρωπος ζεῖ ἀποξενωμένος καὶ ἔρημος, κι ἄς περιστοιχίζεται ἀπὸ μυριάδες.

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ Χρονικοῦ δὲ θὰ ἦταν πλήρης ἀν τοῦ ἔλειπε ἡ ἀναγνώριση τῆς ἴδιας τῆς πολιτείας μας. Γνωρίσαμε τελευταῖα περιπτώσεις ποὺ ἡ Κρήτη δίστασε ν' ἀναγνωρίσει τὴν ψυχὴ τῆς σὲ κείμενα ὑψηλῆς λογοτεχνικῆς ποιότητος. Τὸ Χρονικὸ ἐπιβλήθηκε ἐξ ἀρχῆς ὡς μιὰ εἰκόνα «ἀχειροποίητη» ποὺ ἀντλοῦσε τὸ κύρος τῆς ἀπὸ τὴν εὐλάβεια πρὸς τὴν ψυχὴ τῶν πραγμάτων καὶ ἀπὸ τὴν ἀράγιστη τελειότητά τῆς. Αὐτὸ τὸ μακάριο συναίσθημα τὸ ἐκφράζει ἕνα ποίημα τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ μας ποιητῆ Ἀγγελου Σικελιανοῦ ἀφιερωμένο στὸν Πρεβελάκη. Παρακαλῶ τὸν κ. Γιώργο Γεωρβασάκη νὰ τὸ ἀπαγγεῖλει.

Ἐκ. Γ. Γεωρβασάκης ἀπαγγέλλει:

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΜΙΑΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

*Σὰν ἀσκητῆς ὅπου κραταίει δλάγγουρη χυμένη
τοῦ ξακουστοῦ μοναστηριοῦ ποὺ κήκε τῆ θωριά,
μιὰ χωροπούλα δλάκερη στὴ φούχτα του στημένη,
μὲ τὸ καστρί, μὲ τὰ κελιά, μὲ τὰ καμπαναριά,*

*ὅμοια βαθιά μου σήμερα μιὰν πολιτεία χαμένη,
μ' ἀπὸ λογάρι καθαρὸ σκληρὰ πελεκητή,
κι ἀπὸ τὸν ἴδιο πόνο Σου γαλήνια φωτισμένη,
τὸ Ρέθεμος, ἡ σκέψη μου χάρη σὲ Σὲ κρατεῖ.*

Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ ἐπικαλεσθῶ καὶ μιὰ ξένη αὐθεντία πού, σὰν ξένη πού εἶναι, μπορεῖ νὰ κρίνει τὰ πράγματα ἀπὸ μιὰν ἀπόσταση, πού ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἀπόσταση τοῦ χρόνου. Ἡ

ἐτυμηγορία τῶν ξένων—ἀνίσως βέβαια γίνεται μὲ εὐθύτητα καὶ ἀρμοδιότητα—προδικάζει τὴν ἐτυμηγορία τῶν μεταγενέστερων. Ὁ Γάλλος ἀκαδημαϊκὸς André Chamson, σχολιάζοντας τὸ Χρονικὸ καὶ τὸν Κρητικὸ στὸ περιοδικὸ Ἐρμῆς τῆς Γαλλίας (Ἀπρίλιος 1959), ἀποφαίνεται: «Διαβάζοντας τὸ βιβλίο αὐτό, ἔχεις τὸ αἶσθημα πὼς πίσω ἀπὸ τὴν Κρήτη τῆς Ἱστορίας, πίσω ἀπὸ τοὺς σπαράγμους, τὶς μάνητες καὶ τὰ δάκρυα, ὑπάρχει μιὰ ἄλλη Κρήτη. Αὐτὴ τὴν Κρήτη, λέει ὁ Πρεβελάκης, δὲν εἶναι στὴ δύναμή μου νὰ τὴν περιγράψω. Τὴν περιγράφει, ὡστόσο, ἀλλὰ μέσα στὴν πνευματικὴ τῆς πραγματικότητα, μέσα σὲ κείνη τὴν αἴγλη ποὺ ἡ Κρήτη κάνει νὰ λάμπει στὶς ψυχές.» Τονίζοντας, ἐξ ἄλλου, τὴν τρυφερότητα τοῦ Πρεβελάκη γιὰ τὸ πραγματικὸ καὶ συνάμα μυθικὸ Ρέθεμος, ὁ διάσημος Γάλλος συγγραφέας ἐπιλέγει: «Αὐτὴ ἡ πολιτεία εἶναι σὰν ἕνα ζωντανὸ πρόσωπο. Ἐχει τὴ μνήμη τῆς καὶ τὰ ὄνειρά τῆς, τοὺς πόθους τῆς καὶ τοὺς μετανιωμούς τῆς. Μπορεῖ νὰ ὑποφέρει, μπορεῖ νὰ ἔναι κι εὐτυχισμένη. Ὑπάρχει! Τὴν νιώθουμε διὰ μέσου τοῦ ἀφηγητῆ, διὰ μέσου τοῦ Παντελεῆ Πρεβελάκη. Ὁ Πρεβελάκης μᾶς μιλάει γιὰ τὸ Ρέθεμος ὅπως γιὰ μιὰ γυναίκα ἀγαπημένη, τόσο βαθιὰ καὶ τόσο πολὺν καιρὸ ἀγαπημένη, ποὺ μπορεῖ νὰ τὴν καταλαβαίνει καὶ νὰ τὴν κρίνει χωρὶς ἀπὸ τοῦτο νὰ ὑστερεῖ στὴν ἀγάπη του. Τὸ βιβλίο αὐτὸ εἶναι ἕνα βιβλίο μὲ δυὸ πρόσωπα, τὴν πολιτεία καὶ τὸ συγγραφέα: ἀποτελοῦν ἕνα ζευγάρι καὶ θαρρεῖς κρατιοῦνται ἀπὸ τὸ χέρι.»

Ἄλλὰ ἦρθε, θαρρῶ, ἡ ὥρα ν' ἀκούσουμε μιὰ-δυὸ σελίδες ἀπὸ αὐτὸ τὸ θρυλικὸ βιβλίο. Παρακαλῶ τὸν κ. Κώστα Μανουρᾶ νὰ τὶς διαβάσει:

Ἐκ. Κ. Μανουρᾶς διαβάζει τὶς σελίδες 105-107 ἀπὸ τὴν γ' ἐκδοση τοῦ Χρονικοῦ.

Τώρα θὰ παρακαλέσω τὸν κ. Πέτρο Σκουλούδη ν' ἀπαγγεῖλει ἕνα δικό μου σονέτο, ποὺ τὸ ἔγραψα πρὶν ἀπὸ χρόνια, ὅταν πρωτοδιάβασα τὸ Χρονικὸ. Δὲν πιστεύω νὰ σᾶς ξαφνιάσει πού εἶναι γραμμένο στὴ ρεθεμνιώτικη λαλιά. Ἐνα δῶρο ποὺ ἀπευθύνεται ἀπὸ τὸν τόπο πρέπει νὰ ἔναι γέννημα τοῦ τόπου. Ἐτσι τὸ πῆρε κι ἔτσι τὸ ἀγάπησε ὁ ἀποδέκτης του.

Ἐκ. Π. Σκουλούδης διαβάζει τὸ ποίημα τοῦ κ. Σ. Λίτινα:

ΤΟ ΡΕΘΕΜΝΟ ΜΑΣ

Ἀφιερωμένο στον Π. Πρεβελάκη

*Ἄμάν, μωρέ! Εἶντα θάμασμα εἶναι ἐτοῦτο!
Μά τὸ Ραμπτή, τάξε πὼς εἶναι ψόμα.
Τὸ Ρέθεμνος, καλέ,—πιστεύεις μού το;—
γρίκα! λαλεῖ μὲ τὸ ἐδικό σου στόμα!*

*Μὲ λόρα πλουμισμένη, μὲ λαγοῦτο,
ἐσάλταρες, ἔτσ' ἄξαφνα, στὸ δῶμα
κι ἐβουόιζαν τ' ἀνάπλαγα ἀπ' τὸν πλοῦτο
ἀπὸ κρατεῖ τὸ ξρημο τὸ χῶμα!*

*Τὰ λόγια σου—ἀμάνι!—γλυκιὰ ἀπὸ 'ναι!
Στὰ χέρια σου ὡς κι οἱ πέτρες του μιλοῦνε.
Τσι λάβρες του, τὰ ντέρθια του, μεγάλα
τ' ἀνάστησες. Ἐμεῖς, οὔλα του τ' ἄλλα
κοπέλια, ἐβουβαθήκαμε μπροστά σου.
— Στὰ χέρια σου τ' ἀφήνομε, καὶ ξά σου!*

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Στὰ 1939, ὁ Πρεβελάκης εἶναι καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης στὴν Ἀνωτάτη Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν, κι ἀπὸ δυὸ χρόνια πρωτύτερα Διευθυντὴς τῶν Καλῶν Τεχνῶν τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας. Κάνω αὐτὴ τὴν ὑπόμνηση γιὰ νὰ δείξω πὼς ἡ κύρια ἐνασχόληση τοῦ συγγραφέα μας, τὰ χρόνια ἐκεῖνα, εἶναι ὁ κόσμος τῆς Τέχνης. Δὲν εἶναι λοιπὸν παράξενο πὸς ἡ συγγραφή πὸς δημοσιεύει στὰ 1939, Ὁ Θάνατος τοῦ Μέδικου, μετουσιώνει ἐμπειρίες ἱστορικές καὶ αἰσθητικές. Ἄλλὰ μὴ νομίσετε πὼς ἡ νέα μυθιστορία του εἶναι ἓνα παιχνίδι δίχως αἷμα! Ὁ ζωτικὸς πυρήνας πὸς γύρω του κρυσταλλώνονται οἱ πνευματικὲς ἐμπειρίες εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ συγγραφέα. Κύριο πρόσωπο τοῦ ἀφηγήματος μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ Τζουλιάνο ὁ Μέδικος, μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ ποιητικὲς μορφὲς τῆς Ἀναγέννησης, ἓνας Ἀλκιβιάδης πὸς δὲν πρόφτασε νὰ γεράσει· ἀλλὰ πίσω ἀπὸ αὐτὸ τὸ προσωπεῖο μιλάει ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας. Μιὰ

ἐρωτικὴ ἀπογοήτευση πὸς συντρίβει τὴν ἀπαίτηση τοῦ Τζουλιάνο νὰ μπάσει τὸ ἀπόλυτο στὴ ζωὴ του, τὸν κάνει ν' ἀποδεχθεῖ τὸ θάνατο πὸς τοῦ ἐτοιμάζουν στυγνοὶ δολοφόνοι. Ὁ συγγραφέας ἀφηγεῖται τὴν ὕστερη μέρα τῆς ζωῆς τοῦ ἥρωά του, ὅποτεν μέσα στὴν ψυχὴ του ζυγιάζονται ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος. Στὸ Χρονικὸ μιᾶς Πολιτείας ἡ ζωὴ ὑπερβαίνει τὸ θάνατο μὲ τὴν κατάφαση τῆς μοίρας τῶν θνητῶν ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀέναη δημιουργία τῆς ἀνθρώπινης κυψέλης, πὸς διαιωνίζεται σὰν ὁλόκληρα μέσα στὰ ἴδια τὰ ἔργα της. Στὸ Θάνατο τοῦ Μέδικου, ὁ θάνατος ἀναιρεῖται μὲ μιὰ κορυφαία ἀτομικὴ πράξη, πὸς κληροδοτεῖται σὰν ὑποθήκη στὴν πόλη. Ὁ Τζουλιάνο, καθὼς τὸ γυρεύει τὸ ἦθος τῆς ἐποχῆς του, βλέπει τὴ λύτρωσή του στὰ ἔσχατα: αὐτοκαταστρέφεται σὰν τραγικὸς ἥρωας, ἀποδεδειγμένος μέσα στὴς ψυχὲς τῶν συμπολιτῶν του τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀτόμου.

Γνωρίζουμε σήμερα ὅτι τὰ χρόνια τοῦ Πολέμου καὶ τῆς Κατοχῆς ὁ Παντελῆς Πρεβελάκης τὰ πέρασε ἀφοσιωμένος στὴ συγγραφή τῆς Παντέρμης Κρήτης καὶ τῆς τριλογίας τοῦ Κρητικοῦ. Ἡ φοβερὴ δοκιμασία τοῦ Γένους ἔκαμε ν' ἀναστηθοῦν μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ συγγραφέα τὰ κρισιμότερα βιώματα τῆς φυλῆς. Ὁ Πρεβελάκης αἰσθάνεται ὅτι μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ λυτρωτὴς καὶ ὁ παιδευτὴς τοῦ λαοῦ, δηλαδὴ ὁ ἔθνικος συγγραφέας, καὶ τὴν ἀποστολὴ αὐτὴ τὴν ἀποδέχεται μὲ αὐξημένο αἶσθημα εὐθύνης. Αὐτὸ πὸς εἶχε ἀστοχήσει ἡ γενεὰ πὸς διαδέχτηκε τοὺς ἀγωνιστὲς τοῦ 21, δηλαδὴ νὰ ἐκφράσει μὲ τὸ λόγο τοὺς μυθικοὺς ἀγῶνες τους, αὐτὸ ἔχει χρέος νὰ τὸ ἐπιτελέσει ἡ γενεὰ πὸς ἀξιώθηκε νὰ λατρεύσει στὴν Κρήτη τοὺς ἀγωνιστὲς τοῦ 66 καὶ τοῦ 97. Ὁ δημοτικισμὸς τὴν ἔχει προετοιμάσει γι' αὐτὸ τὸ ἔθνικὸ ἔργο, καὶ τοῦτο εἶναι πὸς αὐξάνει τὴν εὐθύνη της, καθὼς ὁ ἴδιος ὁ Πρεβελάκης ἔχει διαπιστώσει σ' ἓνα του ἀνέκδοτο κείμενο ὅπου διαγράφει τὴ συγγραφικὴ ἀποστολὴ του.

Στὰ 1945, εὐθύς μετὰ τὴν ἀποτίναξη τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ, ὁ Πρεβελάκης δημοσιεύει τὴν Παντέρμη Κρήτη, χρονικὸ τῆς μεγάλης Κρητικῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1866-69, ὅποτεν ἡ ἔθνικὴ Ἱστορία κατέγραψε στὰ φύλλα της τὴν ἱερὴ θυσία τοῦ Ἀρκαδιοῦ. Ποιὰ εἶναι ἡ ἱστορικὴ καὶ λογοτεχνικὴ ἀξία τῆς ἔθνικῆς αὐτῆς Βίβλου θ' ἀφήσω νὰ τὸ πεῖ ἓνας διαπρεπὴς συμπολίτης μας, ἀρμόδιος ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν καταγωγὴ του κι ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ του εἰδίκευση,

ὁ Διευθυντὴς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κ. Μανουῆσος Μανούσασκας: «Ὁ Παντελῆς Πρεβελάκης, πού με τόσο γνήσια λυρική εὐαισθησία ἀπαθανάτισε τὸ μικρὸ μας Ρέθεμνος στὸ θαυμάσιο ἐκεῖνο Χρονικὸ μιᾶς Πολιτείας, ὁ ἴδιος αὐτὸς ἐξαιρετος τεχνίτης τοῦ Λόγου κατάφερε ν' ἀποδώσει ἀριστοτεχνικά στις σελίδες τῆς *Παντέσμης Κρήτης* ὅλον τὸν παλμὸ καὶ τὴν ἀνάταση, ὅλο τὸ τραγικὸ μεγαλεῖο τῆς Ἐθνικῆς Ἐξεγέρσεως τοῦ 1866-69. Μὲ εὐσυνειδησία ἱστορικοῦ καὶ μετὴν πνοὴ τοῦ καλλιτέχνη, μ' ἐκεῖνο τὸ λιτὸ καὶ φαινομενικὰ ἀπλοϊκὸ, μὰ στὸ βάθος τόσο σοφὰ δουλεμένο ὕφος του, πού ἀγγίζει τὰ κατὰβαθα τῆς ψυχῆς, μ' ἐκείνη τὴν καθαρὴ καὶ παραστατικὴ λαϊκὴ του γλώσσα, πού τόσο τέλεια τὴν κατέχει, ζωντάνεψε ὀλόκληρη τὴν ἐποποιία τοῦ τετράχρονου αὐτοῦ τιτάνειου Ἀγώνα. Ἀνάμεσα στὴν περιγραφή τοῦ Ἀγώνα αὐτοῦ, οἱ σελίδες πού ἀναφέρονται στὸ Ἀρκάδι εἶναι ἀπὸ τίς δυνατότερες πού ἔχουν ποτὲ γραφτεῖ. Ἡ *Παντέσμης Κρήτης* τοῦ Παντελῆ Πρεβελάκη εἶναι ἀληθινὰ ἡ Ἰλιάδα τοῦ Ἀγώνα τοῦ 1866-69, καί, σὲ σύγκριση μ' αὐτὴ, κάθε νέα προσπάθεια λογοτεχνικοῦ χειρισμοῦ τοῦ θέματος καταντᾷ νὰ φαίνεται περιττὴ καὶ ἄστοχη ἐπανάληψη, ψυχρὴ καὶ φτηνὴ ρητορεία.»

Ἐπιβάλλεται τώρα ν' ἀκούσουμε μερικὲς παραγράφους ἀπὸ τὸ αὐστηρὸ αὐτὸ βιβλίον. Παρακαλῶ τὴν καθηγήτρια κυρία Πόπη Ἀστρινου νὰ τίς διαβάσει.

Ἡ Κα Πόπη Ἀστρινου διαβάσει τίς σελίδες 72-73
τῆς *Παντέσμης Κρήτης*.

Ἡ μεγαλόπνευστη, ἡ ἐπικὴ τριλογία *Ὁ Κρητικὸς ἀπαρτίζεται* ἀπὸ τὸ *Δέντρο*, τὴν *Πρώτη Λευτεριά* καὶ τὴν *Πολιτεία*. Δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὰ 1948 ὡς τὰ 1950, καὶ ἀποτελεῖ τὴ συνέχεια τῆς *Παντέσμης Κρήτης*.

Ἡ νέα ἐποποιία καλύπτει πράγματι τὰ κρίσιμα χρόνια 1866-1910. Τὸ νησι ἐξακολουθεῖ κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ νὰ εἶναι ὑποδουλωμένο στοὺς Τούρκους, ἐνῶ ἡ πλατύτερη ἑλληνικὴ πατρίδα ἔχει κατακτήσει τὴν ἀνεξαρτησία. Ἡ Κρήτη ἔχει γυρισμένα τὰ μάτια της στὴ μάνα της τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀγωνίζεται νὰ ἐνωθεῖ μαζί της. Οἱ ἀγῶνες της προσωποποιῶνται μέσα στὸν *Κρητικὸ* ἀπὸ μιὰν ἀγροτικὴ οἰκογένεια πού ὁ κύριος βλαστὸς της, ὁ Κωσταντῆς,

εἶναι ἀκριβῶς ὁμήλικος μετὸν Ἐλευθέριον Βενιζέλο. Ὁ συγγραφεὺς περιγράφει τὸ φυσικὸ, τὸ φυλετικὸ καὶ κοινωνικὸ περιβάλλον πού ἐξέθρεψε τοὺς «παράλληλους» αὐτοὺς ἥρωες καὶ ὑποβάλλει σιωπηρῶς τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ ἀπλὸς καὶ ἀπαίδευτος ἀγωνιστῆς, ὁ ριζωμένος στὴ γῆ του καθὼς ἢ συκιά στὸν τραχὺ βράχο, καὶ ὁ ὑπερφυῆς πολιτικὸς εἶναι παιδιὰ τῆς ἴδιας ἱστορικῆς χώρας καὶ φορεῖς τῆς ἴδιας ψυχῆς, ἀκόμα κι ἂν συνειδητοποιοῦν κατὰ διάφορο βαθμὸ τὴ μοῖραν τοῦ Γένους.

Ὁ πόθος τῆς ἐλευθερίας, κατὰ τὸν Πρεβελάκη, δὲ βλασταίνει στὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ ὕστερα ἀπὸ τὸ κήρυγμα μιᾶς φωτισμένης μειοψηφίας ἡγετῶν, ἀλλὰ εἶναι τὸ ἐπακολούθημα μιᾶς ἀ κ έ ρ ι α ς ζωῆς, πού δίνει στοὺς ὑποδούλους τὸ αἶσθημα τῆς διαφορᾶς, καὶ μάλιστα τῆς ὑπεροχῆς, ἀπέναντι τοῦ δυνάστη. Ἐπιβάλλεται ἐπομένως νὰ ξετυλιχτεῖ μπρὸς στὰ μάτια τοῦ ἀναγνώστη ἡ ζωὴ στὴν Κρήτη κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 19ου καὶ στις ἀρχές τοῦ 20ου αἰῶνα. Ὁ ἰδιωτικὸς καὶ ὁ δημόσιος βίος, τὰ ἔργα τῶν ἀγρῶν, τὰ ὑπαίθρια ἀγωνίσματα, οἱ λαϊκὲς γιορτές, ὁ κλεφτοπόλεμος, συνθέτονται σὲ μιὰ πλατιὰ τοιχογραφία δουλεμένη σὲ ὕφος ἀρχαῖο καὶ ἀδρὸ.

Ἀπὸ τὴν ἐπικὴ αὐτὴ ἱστορήση ἀναβρῦζει τὸ δίδαγμα ἑνὸς λαϊκοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ἱκανοῦ νὰ μορφώσει ἕναν Ἄνθρωπο. Ἄνθρωπο ἀσοφίστευτο, ταυτισμένο πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσης καὶ τίς συνήθειες μιᾶς στοιχειώδους κοινωνικῆς ζωῆς. Ἀλλὰ ἄνθρωπο τελειωμένο, πού ξέρει νὰ ξεχωρίζει ἀσφαλτα τὸ ἀγαθὸ ἀπὸ τὸ πονηρὸ, καὶ τὸ ἄμορφο ἀπὸ τὸ ἄσχημο. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς εἶναι ἐλεύθερος, καίτοι βρίσκεται στὴ σκλαβιά. Εἶναι ἕνας «ἐλεύθερος πολιορκημένος». Οἱ ἀπελευθερωτικὲς ἐπαναστάσεις εἶναι τὸ ἔργο του: ἡ μιὰ διαδέχεται τὴν ἄλλη. Γενιὲς ὀλόκληρες ὀλοκαυτώνονται γιὰ τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐλευθερίας.

Ἀλλὰ ἡ ἐλευθερία τῆς πατρίδας, πού κερδίζεται ἐπὶ τέλους, πρέπει νὰ ὀλοκληρωθεῖ μετὴν ἰδρυση τῆς ἐλεύθερης πολιτείας. Ὁ ἀγῶνας εἶναι τώρα γιὰ τοὺς θεσμούς: καὶ αὐτὸς πού ἐκπροσωπεῖ τὸν ἀγῶνα εἶναι ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος. Ὁ Κρητικὸς τοῦ Πρεβελάκη ξαναπορεύεται τὸ δρόμον πού ἔκαμε ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνας ἀπὸ τὴ βαρβαρότητα Ἰσαμετῆς ἡμιουργία τοῦ Ἄστεως.

Οί ιδέες αυτές αίσθητοποιούνται μέσα στον Κρητικό σὲ πρόσωπα τιτανικά. Ὁ μύθος τῆς νεώτερης Ἑλλάδας φανερώνεται μὲ τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀρχαίου μύθου. Μέσα σ' αὐτὸν ἔχουν χωνευτεῖ δοξασίες, συνήθειες, παραδόσεις, μορφές στοιχειακῆς τῆς ζωῆς γεμάτες ὑγεία καὶ μεγαλοπρέπεια. Ὁ κομματιασμένος σύγχρονος ἄνθρωπος ἔχει νὰ βρεῖ ἐδῶ ἓνα διδάγμα, ἓνα στήριγμα, ὅπως θὰ τὸ 'βρισκε σ' ἓνα ἀρχαῖο συγγραφέα. Ὅλες οἱ μητέρες-ιδέες ἔχουν προβληθεῖ μὲ τὴν ἐνάργεια καὶ τὴ δύναμη πού τις συναντοῦμε στὴν ἀρχαία ποίηση.

Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε ν' ἀναφερθῶ πάλι στὶς κρίσεις τῶν ξένων, ἐπειδὴ, καθὼς εἶπα καὶ πρωτύτερα, προδικάζουν κατὰ ἓναν τρόπο τὴν ἐτυμηγορία τοῦ μέλλοντος. Ἡ γαλλικὴ ἐκδοσὴ τοῦ Κρητικοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στὸ Γάλλο Ἀκαδημαϊκὸ Jacques de Lacretelle νὰ γράφει: «Στὴν Κρήτη βρίσκεται μιὰ ἀλλιώτικη ράτσα, σκληρὴ, πολεμόχαρη, ἀνυπότακτη, πού πρέπει νὰ τὴ ζωγραφίζει κανεὶς μὲ ἀκουα-φόρτε. Ὁ Καζαντζάκης μᾶς τὴν ἔδειξε μὲ τὸ μυθιστόρημα Ὁ Χριστὸς ξανασταυρώνεται. Ὁ Πρεβελάκης μᾶς δίνει μιὰ καινούρια ἀπόδειξη μ' ἓνα ἔργο ὄχι λιγότερο ἀξιοσημείωτο, τὸν Κρητικό. Ἀποφασίζοντας νὰ γράψω ἓνα μυθιστόρημα μὲ θέμα τὸ γενέθλιο τόπο, ὁ Πρεβελάκης ἔνωσε ὅτι αὐτὸ τὸ μυθιστόρημα δὲ θὰ ἦταν ἀληθινὸ ἂν δὲν τὸ βύθιζε στὰ περασμένα κι ἂν δὲν προσάρμοζε τὰ πρόσωπά του στὴν ἐθνικὴ ἐποποιία. Εἶναι νὰ θαυμάζει κανεὶς πῶς μπόρεσε ὁ Πρεβελάκης νὰ μᾶς δείξει ὅλες τὶς ὕψεις ἐνὸς λαοῦ: συναισθήματα πλεγμένα μὲ τὴ γῆ, μυστικὴ κληρονομιά, πολιτικὴ ἀποψη, δραματικὸ ἀνάγλυφο. Τίποτα δὲν τοῦ λείπει. Ἐφώτισε μάλιστα, κατὰ τὴ γνώμη μου, κάτι πού ἔχει ἐπιζήσει στὸ σημερινὸν Ἑλλῆνα καὶ πού ἡ Δύση δὲν τὸ ὑποψιάζεται: τὴ σχεδὸν θρησκευτικὴ νοσταλγία τῆς βυζαντινῆς δυνάμεως.» (Φιλολογικὸς Φιγκαρώ, 2 Νοεμβρίου 1957.)

Τὸ ἴδιο ἐνθουσιώδης δείχνεται ὁ Γάλλος συγγραφέας καὶ Ἀκαδημαϊκὸς André Chamson στὸ πολυσέλιδο μελέτημά του πού μνημόνευσα ἤδη. «Ἀναρωτιέμαι—γράφει—ἂν ὁ καινούριος Κατακλυσμός ἀφῆκε μερικὸς ἀνθρώπους νὰ ἐπιζήσουν, γιὰ νὰ ξαναγεννηθεῖ ἀπ' αὐτούς τὸ μέλλον τοῦ εἴδους μας. Ποιοὶ νὰ 'ναι αὐτοί; Ποῦ νὰ βρίσκονται; Σὲ ποῖο Ἀραράτ νὰ ἔχει ποδίσει ἡ Κιβωτός τους;... Κάνω τὸ ὀνομαστικὸ τους προσκλητήριο. Στρέφω καὶ βλέπω ν' ἀ-

ναδύεται μπρὸς στὰ μάτια μου ἀπὸ τὴ θάλασσα τὸ νησὶ τῆς Κρήτης μὲ τὸ λαὸ του τοὺς ψαράδες καὶ τοὺς βοσκούς, τοὺς πολεμιστὲς καὶ τοὺς ποιητὲς, πού ἀνάμεσά τους ἀναγνωρίζω (ὅσο μπορεῖ κανεὶς ν' ἀναγνωρίσει ἐκείνους πού δὲν τοὺς εἶδε ποτέ του) τὸν Παντελεῆ Πρεβελάκη καὶ λέω στὸν ἑαυτὸ μου: Θάρρος! Ὑπάρχουν ἀκόμη ἄνθρωποι!»

Αἰσθάνομαι ὅτι ἀνυπομονεῖτε ν' ἀκούσετε κάποιες σελίδες κι ἀπὸ τὸν Κρητικό. Παρακαλῶ τὸ λογοτέχνη κ. Χάρη Σαριδάκη νὰ τις διαβάσει.

Ὁ κ. Χάρης Σαριδάκης διαβάσει τὶς σελίδες 26-29 ἀπὸ τὸν Ἀ' τόμο τοῦ Κρητικοῦ—Τὸ Δέντρο.

Ἡ ὥρα ἦρθε νὰ ἐρευνήσουμε τὸ Θέατρο τοῦ Πρεβελάκη. Περιλαμβάνει τὶς τραγωδίαις Τὸ Ἱερὸ Σφάγιο καὶ Ὁ Λάζαρος καὶ τὸ δράμα Τὰ Χέρια τοῦ Ζωντανοῦ Θεοῦ. Θέλω νὰ τονίσω ἐν προομιῇ ὅτι τὸ Θέατρο τοῦ συγγραφέα μᾶς ἀνήκει περισσότερο στὸν αἰῶνα μας παρά στὸν τόπο μας. Τὸ κίνητρο τῆς ἐμπνευσης ἐδῶ δὲν εἶναι τὰ βιώματα ἀπὸ τὴν Κρήτη, ἀλλὰ ἡ δοκιμασία ἐνὸς πνεύματος ἀπὸ τὴν παραζάλη τοῦ σύγχρονου κόσμου. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ὁ Πρεβελάκης, ἀφοῦ ἐξέφρασε μὲ τὶς μυθιστορίες του τὶς «ιδέες τοῦ αἵματος», ἀποζήτησε νὰ ἐλευθερώσει μὲ τὸ Θέατρό του τὶς «ιδέες τοῦ πνεύματος».

Ἡ ἀφορμὴ τῆς ἀρρώστιας τοῦ αἰῶνα, κατὰ τὸν Πρεβελάκη, εἶναι ὁ ἀποχωρισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν πίστη τῶν πατέρων του. Τὸ σύστημα τῶν μύθων πού ἐρμήνευε κι ἐξημέρωνε τὸν κόσμο ἔχει ἀμφισβητηθεῖ, οἱ περισσότεροι θεσμοὶ ἔχουν καταστει ἀναξιόπιστοι, κι ἡ παράδοση ἐλέγχεται ἀνίκανη νὰ προσφέρει τὶς αὐταπόδεικτες ἐκείνες ἀποκρίσεις πού ἔδιναν στερεότητα καὶ ἐνότητα στὸ βίβιο τῶν πατέρων μας. Ὁ κλυδωνισμὸς τοῦ σκάφους τῶν ἀξιών γίνεται βέβαια αἰσθητὸς κατὰ βαθμὸν διάφορο στοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλὰ ὁ ἀξίος τῆς ἀποστολῆς τοῦ συγγραφέας δὲν μπορεῖ παρά ν' ἀποδείξει μεγαλύτερη εὐαισθησία στὴν κρισιμότητα τοῦ καιροῦ του καὶ ν' ἀναμετρηθεῖ μὲ τὰ προβλήματα του. Ὁ Πρεβελάκης, στὸ Θέατρό του, ἐγκαταλείποντας προσώρας τὴν ἐδραία βάση τῆς ζωῆς πού τοῦ χάρισε ἡ πατρίδα του, ἀναλαμβάνει ν' ἀποκριθεῖ στὰ καιρῖα προβλήματα τῆς ἐποχῆς.

Στὸ Ἱερὸ Σφάγιο ξαναπαρουσιάζεται ὁ γνωστὸς μας ἀπὸ τὴ

μυθιστορία 'Ο Θάνατος του Μέδικου Τζουλιάνο. Αυτός εκπροσωπεί μες στο δράμα την άπιστία του αιώνα που κάνει να παραλύουν τὰ κίνητρα τῆς δράσης. "Αν ὁ κόσμος δείχεται παράλογος, ἂν ὁ προορισμός του ἀνθρώπου εἶναι ἄδηλος, ἂν ἡ ἀρχὴ τῆς δημιουργίας παραμένει ἀνεξιχνίαστη, τότε πρὸς τί νὰ ἐνεργεῖ ὁ ἀνθρώπος ἀνάμεσα στὰ τείχη τῆς ματαιότητος καὶ τοῦ σκότους; Αὐτὸς εἶναι ὁ συλλογισμὸς που ἀναπτύσσει ὁ ἥρωας τῆς τραγωδίας, ἕνα ἄτομο ξεμοναχέμενο, ἀποκομμένο ἀπὸ τις δοξασίες που στηρίζουν τὸν κοινὸ ἀνθρώπο. "Ἐνα «στοχαζόμενο καλάμι», κατὰ τὸ λόγο τοῦ Πασκάλ, σαπημένο ἀπὸ τὸ περίσσιο λίπασμα, ἀρνεῖται νὰ παρατείνει τὴ ζωὴ του, ἀνίσως δὲ γίνεи φῶς στὴ συνείδησή του γιὰ τις ἔσχατες πραγματικότητες. 'Ο τραγικὸς ἀνθρώπος, καθὼς ἀπαιτεῖ ἢ συνθήκη τῆς τραγικότητος, ἀδυνατεῖ νὰ βρεῖ αἷσια λύση στὰ θανάσιμα διλήμματα που τοῦ προβάλλονται, ἐπειδὴ δὲν τὸν στηρίζει ὁ νόμος τῆς φυλῆς. 'Η ἐκλογὴ του σημαίνει τὴν αὐτοκαταστροφὴ του. "Ὅμως τὸ τέλος του δὲν ἀποθαρρύνει τὸ θεατὴ, ἀλλὰ ἐνισχύει μέσα του τὸ αἶσθημα τῆς ἀξίας του ὡς ἀνθρώπου καὶ ἐξάπτει τὴν ἐλευθερία τῆς βούλησός του.

"Ἐνα ἄλλο ἐπακολούθημα τῆς ἀπιστίας τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου εἶναι ὅτι δὲν μπορεῖ ν' ἀπαλλαχτεῖ ἀπὸ τὰ κρίματά του. "Ἐχοντας ἀρνηθεῖ κάθε ἀνώτερη αὐθεντία που θὰ μπορούσε νὰ τοῦ δώσει τὴν ἀφεση, ὁ ἔνοχος βασανίζεται ἀπὸ τὴν ἁμαρτία του. Τὸ αἶσθημα τῆς ἐνοχῆς ἐδρεύει βαθύτερα ἀπὸ τὴ φτενὴ φλούδα τῆς συνείδησης, στὰ μύχια βάθη τῆς ψυχῆς, ἐκεῖ που ὁ Πλάστης ἔχει ἀποθέσει τις ἐντολές του, καὶ μάλιστα ἐκείνην ἀπὸ τις ἐντολές που παραμένει ἢ π ρ ὶ τ ἢ ἀπὸ τὴν ὥρα τῆς ἀρχικῆς ἀδελφοκτονίας. Τὸ θέμα τοῦτο πραγματεῦεται ὁ Πρεβελάκης στὸ δράμα του *Τὰ Χέρια τοῦ Ζωντανοῦ Θεοῦ*, που διδάχτηκε ἀπὸ τὸ Βασιλικὸ Θέατρο στὴν Ἀθῆνα, στὰ 1957. 'Ο «ζωντανὸς θεός», κατὰ τὸ λόγο τοῦ Ἀποστόλου, εἶναι ἢ Ἐρινύα. 'Ο ἔνοχος δὲ μέλλει νὰ γλιτώσει ἀπὸ τὰ νύχια της, ἀνίσως δὲν παραδεχτεῖ τὴν αὐθεντία που ἔχει ἐξουσία νὰ τὸν δικάσει καὶ νὰ τὸν τιμωρήσει, ἢ νὰ τὸν ἐξομολογήσει καὶ νὰ φορτωθεῖ τὰ κρίματά του.

Στὴν τραγωδία του *'Ο Λάζαρος* ὁ Πρεβελάκης ἀφήνει νὰ διαφανεῖ ἡ ἐλπίδα μιᾶς νέας πίστης. Ἀφοῦ στὰ δυὸ πρῶτα θεατρικὰ ἔργα του ἀποτύπωσε τὴν ἀγωνία του, στὸ τρίτο ὑπόσχεται τὴ σω-

τηρία τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι ἡ ζωὴ του θ' ἀναμορφωθεῖ ἐρρίζα, ὅπως ἡ ζωὴ τοῦ ἀναστημένου Λαζάρου. "Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ μεταδώσω αὐτούσιο ἕνα σχόλιο που δημοσίευσε ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας γιὰ τὸ μυσταγωγικὸ τοῦτο δράμα, που ἔχει τὴν ἐρώτητα τῶν μεσαιωνικῶν «μυστηρίων»:

'Ο θάνατος λευτέρωσε τὸ Λάζαρο ἀπὸ τὸν παλιὸ, τὸν πλαστὸ ἑαυτό του. 'Ο ἀναστημένος Λάζαρος ἀναζητεῖ τὸ νόμο τῆς νέας του ζωῆς, θέλει νὰ λάβει συνείδηση τῆς μοίρας του καὶ τοῦ δεύτερου θανάτου του. Γιὰ νὰ ὑπερβεῖ τὴ θνητὴ μοῖρα του, θ' ἀφιερῶσει τὴ ζωὴ του σ' ἕνα σκοπὸ, θὰ τὴν ἀφιερῶσει μ ε χ ρ ι θ α ν ἄ τ ο υ. Τοῦτο σημαίνει πὼς ὁ νέος του θάνατος θὰ εἶναι ἐπακολούθημα τῆς ἐκλογῆς του καὶ ὄχι τυφλὴ ἀντάμωση με τὸν ἀόρατο Φοινά.

Γιὰ νὰ πορευτεῖ τὸ νέο του δρόμο, ὁ Λάζαρος ἀγνοεῖ κάθε σύμβαση τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ τόπου του καὶ, «λυμένος ἀπὸ τοὺς παλινοὺς ὄρκους του», γυρίζει τὰ μάτια στὸ Θεό, τὸ Δωρητὴ τῆς ζωῆς, γυρεύοντας τὸ σημεῖο που θὰ τοῦ γίνεи ὁδηγός.

'Ο Λάζαρος εἶχε σταθεῖ ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους πιστοὺς τοῦ Ἰησοῦ. Ἀπὸ τὴν πνευματικὴ οὐσία που εἶχε συγκομίσει κατὰ τὴν πρώτη του ζωὴ, μονάχα ὁ λόγος τοῦ Ραββὴ ἔχει διασωθεῖ. 'Ο νέος Λάζαρος ἀναγνωρίζει στὸν ἑαυτό του τὸ Λόγο που ἔγινε Σάρκα, τὸ Σκεῦος τῆς θεϊκῆς ἐκλογῆς. Τὸ αὐτεξουσίῳ του ἔχει θρυμματιστεῖ. Τὸ Πνεῦμα τὸν ἔχει κατακτήσει. Ἀπὸ κείνη τὴ στιγμή, σκοπὸς τῆς ζωῆς του μ ε χ ρ ι θ α ν ἄ τ ο υ εἶναι νὰ κηρύξει τὸ νέο Λόγο.

Ἀλλὰ ὁ νέος Λόγος θὰ ἔχει πολεμιοὺς τὴ Ρωμαϊκὴ Ἐξουσία καὶ τὴν Ἑβραϊκὴ Ἐκκλησία. Τὸ κήρυγμα θὰ εἰπωθεῖ ἀνταρσία. Τίμημα τῆς ἀνταρσίας, ὁ θάνατος. Μιὰ δεύτερη ἀποκάλυψη φωτίζει τὸ πνεῦμα τοῦ Λαζάρου: Τὸ δικὸ του μαρτύριο θὰ εἶναι ἢ προεικόνιση τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἰησοῦ.

Σ' αὐτὴ τὴν ἀποκάλυψη προσχωροῦν με ἀγαλλίαση οἱ Μαθητές, ὁ Πέτρος, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Θωμᾶς, που, ἀπὸ τὴν πρώτην ὥρα τῆς Ἀνάστασης τοῦ Λαζάρου, προσπαθοῦσαν νὰ τοῦ διαγορεύσουν τὸ σκοπὸ τῆς νέας ζωῆς του. Οἱ ἐπικλήσεις τοῦ Πέτρου πρὸς τὸν ἀπελεύθερο τοῦ θανάτου νὰ διακηρύξει τὸ θαῦμα, σημαῖναν πὼς ὁ πρωταπόστολος καὶ χριστὸς τῆς νέας Ἐκκλησίας ζητοῦσε νὰ κάμει ἀπὸ τὸ θαῦμα ἕνα ἀπολογητικὸ ἐπιχείρημα.

'Ο Λάζαρος ἀποκρούει ὡς τὴν ὑστατὴ στιγμὴ του αὐτὸν τὸν

προορισμό, μένοντας πιστός στο λόγο του Ίησοῦ, πῶς ἦρθε ὁ καιρὸς νὰ λατρευτεῖ ὁ Πλάστης μέσα στο πνεῦμα καὶ μέσα στὴν ἀλήθεια. Ἀλλὰ οἱ Μαθητὲς θὰ ἐρμηνεύσουν τελικὰ κατὰ τὴ γνώμη τους τὸ μυστήριό τῆς Ἀνάστασης καὶ τὸ μαρτύριο τοῦ Λαζάρου καὶ θὰ κάμουν τὸ σκῆνωμά του πέτρα γωνιακὴ τῆς νέας Ἐκκλησίας.

Ἡ ἐλεύθερη ζωὴ ποὺ εἶχε ἐκζητήσει τὸ Θεὸ κι εἶχε ἀφιερωθεῖ στο κήρυγμα τοῦ λόγου Του, καταλήγει κι αὐτὴ νὰ γίνεῖ ἀθελά της ἀπαρχὴ μιᾶς νέας Ἐξουσίας.

Ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης αὐτοῦ τοῦ κειμένου θὰ παρατηρήσει πῶς ὁ Πρεβελάκης δὲν ἔχει τὴν ἀθωότητα νὰ ἐλπίζει σὲ μιὰ νέα πίστη χωρὶς μιὰ νέα Ἐκκλησία, δηλαδὴ μιὰ νέα Ἐξουσία: Ἡ ἀπόλυτη ἐλευθερία εἶναι βάρος ἀσήκωτο γιὰ τὸν κοινὸ ἄνθρωπο. Ὁ κοινὸς ἄνθρωπος εἶναι πολὺ ἀδύνατος γιὰ νὰ μὴν ἀποθέσει τὴν ἐλευθερία του σὲ μιὰν αὐθεντία.

Ἡ ἀπόλυτη ἐλευθερία, κατὰ τὴν ὁποία «ὅλα ἐπιτρέπονται», δὲν μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει παρὰ στὴν κατάλυση τῶν ἀξιών, καὶ τελικῶς στο μηδενισμό. Τὸ θεώρημα αὐτὸ μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ πῶς ὁ Πρεβελάκης τὸ ἀναπτύσσει σ' ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια βιβλία του, στο δοκίμιο Ὁ Ποιητὴς καὶ τὸ Ποίημα τῆς Ὀδύσσειας. Τὸ μακρὸ τοῦτο μελέτημα παρουσιάζεται ὡς ἀφιέρωμα στὴ μνήμη τοῦ Καζαντζάκη, ἀλλὰ ὁ ἀναγνώστης δὲ θὰ δυσκολευθεῖ ν' ἀναγνωρίσει κι ἐδῶ τὸν ἀρχινισμένο μὲ τὸ Θεατρὸ του ἀγωνιώδη διαστοχασμὸ τοῦ Πρεβελάκη πάνω στὰ ἔσχατα προβλήματα. Ὁ Καζαντζάκης κι ὁ Ὀδυσσεύς του ἔδωσαν στὸν Πρεβελάκη τὴν ἀφορμὴ νὰ ἐκθέσει μὲ τὸν πιὸ παραστατικὸ τρόπο τὴν προσωπικὴ του ἀγωνία καὶ ν' ἀγγίξει ὅλα τὰ μεγάλα ἐρωτήματα ποὺ βασανίζουν τὴ σύγχρονη συνείδηση. Ἀλλὰ συνάμα δὲν ὑστέρησε ν' ἀποτυπώσει τὴν αὐθεντικὴ μορφή τοῦ φίλου του καὶ νὰ τοῦ χτίσει ἓνα ἀθάνατο μνημεῖο. Τί ἦταν αὐτὸς ὁ γιγάντιος βλαστὸς τῆς κρητικῆς γῆς, ποιὸς ὑπῆρξε ὁ ἀγώνας του, ποιὸς εἶναι ὁ Λόγος ποὺ εὐαγγελίστηκε στὸν κόσμο, αὐτὸ, μόνο ὁ Πρεβελάκης μποροῦσε νὰ μᾶς τὸ πεῖ χάρη στὴ μακριὰ καὶ ἀδιατάραχτη φιλία ποὺ τὸν συνέδεσε μὲ τὸν ξακουσμένο συναγωνιστὴ του καὶ χάρη στὴν ὀξυδέρκεια καὶ τὴν ἀμεροληψία τῆς κρίσης του.

Ἰπολείπεται νὰ σᾶς παρουσιάσω τὸ τελευταῖο κατὰ τὴ χρονολογικὴ τάξη ἔργο τοῦ Πρεβελάκη, τὸ μυθιστόρημα Ὁ Ἥλιος τοῦ

Θανάτου. Τὸ ἔργο αὐτὸ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διαβλέψουμε τὴν ὕστατη τοποθέτηση τοῦ συγγραφέα καὶ νὰ τὸν ἐπευφημήσουμε ποὺ γυρίζει πάλι στὴν πατρίδα του. Πράγματι, τὸ μυθιστόρημα αὐτὸ διαδραματίζεται στο Ρέθεμνος καὶ στὴν κοντινὴ ἐνδοχώρα τοῦ νησιοῦ, καὶ ὁ κόσμος ποὺ ἀνασταίνει εἶναι ὁ ἀρμονικὸς καὶ μειλίχιος κόσμος μας. Ὁ πολὺπλαγκτος, ὁ βασανισμένος, ὁ ἀνεμοδαρμένος ἀπὸ τὴν τρικυμία τοῦ πνεύματος συγγραφέας ἀναπολεῖ στο βιβλίο τοῦτο τὶς παιδικὲς ἀναμνήσεις του καὶ ἀναζητεῖ τὸν ἀρμονικὸ κόσμο ποὺ τὸν γαλούχησε καὶ τὸν στερέωσε. Ἀλλὰ μὴ νομίσετε πῶς μὲ τὸ ἔργο του αὐτὸ παραιτήθηκε ἀπὸ τὸν προβληματισμὸ του. Ὅχι! Τὴν ἀγωνία του τὴν ὑπερνίκησε προσώρας μὲ μιὰ ὁμολογία πίστης στὶς ἀξίες ποὺ τοῦ κληροδότησε ἡ γῆ του. Καθὼς ὁ μυθικὸς Ἀνταῖος, ὁ Πρεβελάκης σκύφτει νὰ πάρει δυνάμεις ἀπὸ τὸ ζωοφόρο χῶμα τῆς πατρίδας γιὰ νὰ συνεχίσει τὸν πνευματικὸ του ἀγῶνα. Ὁ Ἥλιος τοῦ Θανάτου ἰσοδυναμεῖ μὲ μιὰ νέα ἀποτίμηση τῆς ζωῆς κάτω ἀπὸ τὴ συνείδηση τῆς μοίρας μας ὡς θνητῶν. Εἶναι συνάμα μιὰ ἔξαρση τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καὶ μιὰ μυσταγωγία πρὸς τὴ ζωὴ κάτω ἀπὸ τὴ θαλπωρὴ τῆς ἀγάπης: «τῆς ἀγάπης ποὺ δὲν ἀφήνει τίποτα ἀνεξήγητο», κατὰ τὸν Πρεβελάκη.

Θὰ παρακαλέσω ν' ἀκούσουμε μιὰ-δυὸ σελίδες καὶ ἀπὸ αὐτὸ τὸ βιβλίο. Παρακαλῶ τὸν κ. Πέτρο Σκουλούδη νὰ τίς διαβάσει.

Ὁ κ. Πέτρος Σκουλούδης διαβάζει τίς σελίδες 125-128 ἀπὸ τὸν Ἥλιο τοῦ Θανάτου.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ ν' ἀπαγγείλω κι ἐγὼ ἓνα δεκατετράστιχο ποὺ συνέθεσα γιὰ τὸν Ἥλιο τοῦ Θανάτου στὴ γλώσσα τοῦ τόπου μας. Ἐλπίζω νὰ διακρίνετε στοὺς στίχους μου τὸ θάμβος μου ἀπὸ τὸν κόσμο ποὺ ἀνάστησε ὁ Πρεβελάκης, ἓναν κόσμο ποὺ ἀστράφτει σὰν πρωτόπλαστος καὶ συνάμα ἡχεῖ ἀπὸ τὰ ὀνόματα ὄλων τῶν αἰσθητῶν, καθὼς ἰδιάζει στὰ γνήσια δημιουργήματα τῆς Ποίησης.

Παντελῆ μου!

Ὁ Ἥλιος σου σπιθίζει ἀπὸ τὴν πάστρα,
ὡς δίδει στὴν Πηγὴ, μέσα στ' ἀγιάζι.
Μπρὸς του ὄ,τι βρίγνει σταίνει τα σὰν κάστρα
περίλαμπρα, καὶ τὰ σφιχταγκαλιάζει.

*Ἐλιές, χωράφια, σπίθια, ξελογιάστρα
τὴν Κρήτην ὀλοσοῦσουμη, ἔτσα μοιάζει,
τὴν ἔβαλες σὲ μαρμαρένια γλάστρα
καὶ τὴ βαγιοκλαδίξεις μὲ μαράζι.*

*Τὴν ἔρημ σου λαλιὰ τὴν ξεπουλιάστρα
μὲς στὸν ἀχὸ τοῦ κόσμου κἀνω χάζι:
σὰ ν' ἀνακράζει τς οὐρανοὺς μὲ τ' ἄστρα
—κοπάδι ἄρνιὰ—καὶ νὰ τὰ κατεβάζει.*

*Τὸν Ἥλιο σου οἱ καρδιές καθὼς ξανοίγουν,
τάξε πὼς εἶναι πούλουδα. Κι ἀνοίγουν.*

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Μὲ τίς ἀσθενεῖς μου δυνάμεις, ἀλλὰ μὲ χαρούμενη καρδιά, ὅπως εἶπα στὴν ἀρχὴ τῆς ὀμιλίας μου, προσπάθησα νὰ διαγράψω τὴν πνευματικὴ πορεία τοῦ Παντελῆ Πρεβελάκη καὶ νὰ ἐρμηνεύσω τὴ λογοτεχνικὴ δημιουργία του. Ἐνα μεγάλο κεφάλαιο τοῦ βίου του, τὴ σταδιοδρομία του ὡς ἀκαδημαϊκοῦ διδασκάλου καὶ ἐπιστήμονα, δὲν τὸ ἀγγίξα. Θὰ ἐπιθυμοῦσα, ὥστόσο, περαίνοντας τὴν ὀμιλία μου, νὰ καταθέσω μερικὰ στοιχεῖα καὶ γι' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο. Ὁ Πρεβελάκης, ὅπως γνωρίζετε, διδάσκει τὴν Ἱστορία τῆς Τέχνης στὴν Ἀνωτάτη Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν εἴκοσι δυὸ ὀλόκληρα χρόνια. Κάθε τόσο ἀκοῦμε ἀπὸ παιδιὰ τοῦ τόπου μας ποὺ εὐτύχησαν νὰ τὸν ἔχουν δάσκαλο γιὰ τὴ λάμπη, τὴν ὀμορφιὰ καὶ τὴ σοφία ποὺ ἔχει ὁ λόγος του. Πῶς μποροῦσε νὰ γίνῃ ἀλλιῶς; Παρακολούθησαμε συνάμα τὴν ἐπιστημονικὴ συγγραφικὴ δράση του, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ *Δοκίμιο Γενικῆς Εἰσαγωγῆς στὴν Ἱστορία τῆς Τέχνης* ἴσαμε τὸν *Γκρέκο στὴ Ρώμη* καὶ τὰ *Βιογραφικὰ τοῦ Θεοτοκόπουλου*. Δὲν μποροῦμε παρὰ νὰ παρατηρήσουμε ἐδῶ πὼς ὁ Πρεβελάκης μελέτησε ὡς ἐπιστήμονας τὸ ἔργο τοῦ ἑνδοξοῦ συμπατριώτη μας ἀπὸ ἀφιέρωση καὶ πάλι στὴν Κρήτη. Θεοτοκόπουλος, Βενιζέλος, Καζαντζάκης, οἱ τρεῖς βουνοκορφές τοῦ νησιοῦ, ἐξερευνήθηκαν ἀπὸ τὸν Πρεβελάκη μὲ τὸν ἴδιο ἔρωτα ποὺ ἀπόδειξε γιὰ τοὺς ταπεινοὺς ἀνθρώπους τῆς πατρίδας του... Βουνοκορφές τρεῖς... Ἡ κατα-

κλείδα ποὺ ἔρχεται φυσικὰ στὰ χεῖλη μας εἶναι νὰ εὐχηθῶμε στὸ συμπολίτη μας νὰ ζήσει γερός καὶ δυνατὸς γιὰ νὰ συνεχίσει τὴ δημιουργία του καὶ νὰ πολυχρονίσει σὰ ν τὰ ψ η λ ἄ β ο υ ν ἄ !

Σημείωσις: Ὁ ἑορτασμὸς τοῦ Ρεθύμνου ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν ἡμερήσιον καὶ τὸν περιοδικὸν τύπον τῆς Κρήτης νὰ δημοσιεύσῃ διάφορα μελετήματα περὶ τοῦ τιμωμένου συγγραφέως καὶ πολλὰ εἰς μενῆ σχόλια. Κρήτες λογοτέχνηαι ὡς ὁ Γεώργιος Γεωργασάκης, ὁ Γεώργιος Καλομενόπουλος, ἡ Λέλα Ι. Κοῖνουτα, ἐδημοσίευσαν ποιήματα ἀφιερωμένα εἰς τὸν Π. Πρεβελάκη. Εἰς τὸν Δῆμον Ρεθύμνου, ἐξ ἄλλου, ἐλήφθησαν συγχαρητήρια τηλεγραφήματα σταλέντα παρὰ δημοσίων ἀρχῶν, ἰδρυμάτων καὶ προσώπων μὴ νηθέντων νὰ ἐκπροσωπηθοῦν ἢ νὰ παραστοῦν εἰς τὸν ἑορτασμόν.